

Malcolm Gladwell

ISMERŐS ISMERETLENEK

Malcolm Gladwell

ISMERŐS ISMERETLENEK

Mit érdemes tudni azokról,
akikről semmit sem tudunk?

A fordítás alapja:
Malcolm Gladwell: *Talking to Strangers: What We Should
Know About the People We Don't Know*. Little, Brown and Company,
Hachette Book Group, New York, 2019.

Copyright © Malcolm Gladwell, 2019

Fordító © Garamvölgyi Andrea, 2020

Szerkesztő: Hungler Tímea

Borító: lobotworks

HVG Könyvek, Budapest, 2020
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Tanács Eszter
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-930-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos
reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy
eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Generál Nyomda Kft.
Felelős vezető: Hunya Ágnes

Graham Gladwellnek (1934–2017)

Tartalom

Előszó	11
bevezetés: „Szálljon ki a gépjárműből!”	13

I KÉMEK ÉS DIPLOMATÁK: KÉT REJTÉLY

első fejezet: Fidel Castro bosszúja	29
második fejezet: Megismerni a <i>Führert</i>	40

II VAK IGAZSÁGHIT

harmadik fejezet: Kuba királynője	65
negyedik fejezet: A szent őrült	102
ötödik fejezet: Esettanulmány: A fiú a zuhanyzóban	121

III

A TRANSZPARENCIA ILLÚZIÓJA

hatodik fejezet: <i>A Jóbarátok</i> -tévhit.....	161
hetedik fejezet: Az Amanda Knox-ügy (rövid) magyarázata.....	184
nyolcadik fejezet: Esettanulmány: Buli a diákszövetségben	205

IV

TANULSÁGOK

kilencedik fejezet: KSM – Mi van, ha az ismeretlen egy terrorista?.....	255
--	-----

V

TÁRSÍTÁS

tizedik fejezet: Sylvia Plath	285
tizenegyedik fejezet: Esettanulmány: A Kansas City-i kísérletek	318
tizenkettedik fejezet: Sandra Bland	335

Köszönetnyilvánítás	369
Az illusztrációk forrásai	371
A szerzőről	374
Felhasznált irodalom és jegyzetek	375
Név- és tárgymutató	422

Előszó

Egyszer, sok évvel ezelőtt, amikor újfent meglátogattak a szüleim New Yorkban, úgy döntöttem, hogy a Mercer Hotelben szállásolom el őket. Tréfás kedvemben hoztam ezt a döntést – a Mercer egy kifejezetten elegáns, exkluzív szálloda, olyan hely, ahol híres és nagyvilági vendégek szállnak meg. A szüleimet azonban – főleg apámat – mindig is hidegen hagyta az ilyesmi. Apám nem nézett tévét, nem járt moziba, nem hallgatott popzenét. Még a *People* magazinról is azt gondolta volna, hogy antropológiai folyóirat. Az érdeklődése három szakterületre korlátozódott: a matematikára, a kertészkedésre és a Bibliára.

Amikor vacsora előtt elmentem a szüleimért a hotelbe, megkérdeztem apámat, milyen napja volt. „Csodálatos!” – felelte. Mint kiderült, egész délután egy fickóval beszélgetett az előcsarnokban. Ez igencsak apámra vallott. Szeretett ismeretlenekkel szóba elegyedni.

- És miről beszélgettetek? – faggattam tovább.
- A kertészkedésről.
- Hogy hívták az illetőt?
- Fogalmam sincs. De állandóan odajöttek hozzá, hogy fényképezkedjenek, meg kis cetliket írássanak alá vele.

Ha van az olvasóim között olyan hollywoodi híresség, akinek rémlik, hogy jó pár évvel ezelőtt hosszasan

csevegett egy szakállas angol fickóval a Mercer Hotel előcsarnokában, kérem, írjon nekem.

Mindenki más pedig tanuljon az esetből. Olykor azok a legjobb beszélgetések két ismeretlen között, amelyek után az ismeretlen megmarad ismeretlennek.

bevezetés

„Szálljon ki a gépjárműből!”

1

2015 júliusában egy fiatal afroamerikai nő, bizonyos Sandra Bland elindult chicagói otthonából egy Texas állambeli kisvárosba, amely Houstontól egyórányira, nyugatra található. Állásinterjúra ment egykori alma materébe, a Prairie View A&M Egyetemre, ahol alig néhány évvel korábban szerzett diplomát. A magas termetű Sandra minden értelemben feltűnő jelenség volt. Annak idején a Sigma-Gamma-Ró lányszövetséget erősítette, és játszott a fúvószenekarban is. Idősek mellett vállalt önkéntes munkát. És rendszeresen posztolt rövid, inspiráló videókat „Sandy Speaks” (Sandy beszél) nevű YouTube-csatornájára, amelyekben többnyire így köszöntötte a nézőit: „Jó reggelt, gyönyörű Királyok és Királynők!”

Ma csak azért jöttem, hogy hálát adjak az Úrnak, dicsérem a nevét. És egyáltalán nem csak azért adok hálát, mert ma van a születésnapom. Hálát adok neki a fejlődésemért,

hálát adok neki mindazokért a dolgokért, amelyeket az életembe hozott az elmúlt egy év során. Csak visszatekintek arra a huszonnyolc évre, amit ezen a világon töltöttem, és mindarra, amit az Úr mutatott nekem. Bár követtem el hibákat, és egyszer-kétszer nagyon elszúrtam a dolgokat, ő mégis szeret engem. És szeretném tudatni veletek, Királyok és Királynők, hogy még mindig szeret benneteket is.¹

Sandra megkapta az állást. Remek hangulatban volt. Azt tervezte, hogy munka mellett mesterdiplomát szerez politológiából. Július 10-én délután az egyetemről vásárolni indult, és ahogy rákanyarodott jobbra a campust elkerülő autópályára, megállította egy rendőr, Brian Encinia, a fehér bőrű, sötét, rövid hajú, 30 éves rendőrbiztos. Udvariasan közelített a nőhöz – legalábbis eleinte. Tájékoztatta Sandrát, hogy az egyik sávváltáskor nem indexelt. Majd kérdéseket tett fel neki, amelyeket a nő meg is válaszolt. Ezután Sandra cigarettára gyújtott, mire Encinia megkérte, hogy oltsa el.

A folytatást a rendőrautó műszerfalára felszerelt kamera is rögzítette, és a felvételt – ilyen-olyan formában – már több millióan látták a YouTube-on.²

BLAND: A saját kocsimban ülök. Miért kell eloltanom a cigimet?

ENCINIA: Akkor most már ki is szállhatna!

BLAND: Nem vagyok köteles kiszállni.

ENCINIA: Szálljon ki a gépjárműből!

BLAND: Miért kell nekem...?

ENCINIA: Szálljon ki az autóból!

BLAND: Nem, ehhez nincs joga! Nem, ehhez nincs joga!

ENCINIA: Szálljon ki az autóból!

BLAND: Ehhez nincsen joga! Nincsen joga ezt tenni!

ENCINIA: De, jogom van hozzá! És most szálljon ki, vagy én szállítom ki!

BLAND: Nem vagyok hajlandó mondani semmit azon túl, hogy azonosítom magam. *[rádió]* Kiszállít, mert nem indexeltem?

ENCINIA: Szálljon ki, vagy kiszállítom! Utasítom! Most azonnal szálljon ki a gépjárműből, különben kiszállítom.

BLAND: Én meg hívom az ügyvédemet!

És ez így ment még néhány kínosan hosszú percre Bland és Encinia között, kezdett eldurvulni a helyzet.

ENCINIA: Ki fogom rángatni onnan! *[Benyúl az autóba.]*

BLAND: Értem! Szóval kirángat a kocsimból? Oké! Értem!

ENCINIA: *[Rádióon erősítést hív.]* 2547.

BLAND: Hát akkor rajta!

ENCINIA: Jól van! Csinálom is! *[Megragadja a nőt.]*

BLAND: Ne érjen hozzám!

ENCINIA: Szálljon ki a kocsimból!

BLAND: Ne érjen hozzám! Ne érjen hozzám! Nem vagyok letartóztatva – nincs joga kiszállítani a kocsimból!

ENCINIA: Akkor le van tartóztatva!

BLAND: Letartóztat? Miért? Miért? Mi a vád?

ENCINIA: *[A rádióba:]* 2547, 1098-as megyei sáv. *[érthetetlen]* Küldjenek még egy egységet! *[megint Blandnek:]* Szálljon ki az autóból! Azonnal szálljon ki az autóból!

BLAND: Miért tartóztat le? Azért akart megbírságot, mert nem...

ENCINIA: Azt mondtam, szálljon ki az autóból!

BLAND: Miért tartóztat le? Kinyitotta a...

ENCINIA: Utasítom! Ki fogom rángatni onnan!

BLAND: Azzal fenyeget, hogy kirángat a saját kocsimból?

ENCINIA: Szálljon ki a kocsiból!

BLAND: És akkor mit csinál? Meg fog *[rádió közbeszól]*?

ENCINIA: Használni fogom a fegyverem! Kifelé! Most!

[Előveszi a kábítópisztolyt, és ráfogja a nőre.]

BLAND: Hé! Hé! *[Bland kiszáll a kocsiból.]*

ENCINIA: Kifelé! Most! Ki a kocsiból!

BLAND: Mert nem indexeltem? Mindezt azért, mert nem indexeltem?³

Sandra Blandet letartóztatták és börtönbe zárták. Három nappal később a cellájában öngyilkosságot követett el.

2

Sandra Bland esete épp annak az időszaknak a közepén történt, amely egészen speciálisnak volt mondható az amerikai közéletben. Ez az időszak 2014-ben, egy nyár végi napon kezdődött azzal, hogy a Missouri állambeli Fergusonban egy rendőrtiszt agyonlőtt egy 18 éves fekete fiatalembert, bizonyos Michael Brownt, aki állítólag ellopott egy csomag szivart a közeli vegyesboltból.⁴ Az elkövetkező néhány évben aztán egyik nagy horderejű ügy követte a másikat – mindegyikben fehér bőrű rendőrök léptek fel erőszakos módon fekete bőrű állampolgárokkal szemben. Mindezek hatására zavargások törtek ki és tüntetések szerveződtek szerte az Egyesült Államokban. Megszületett a Black Lives Matter (A feketék élete is értékes!) elnevezésű polgárjogi mozgalom. Egy ideig másról

sem beszéltek az amerikaiak. Talán emlékszünk is néhány névre a hírekből. Baltimore-ban letartóztattak egy fekete fiatalembert, Freddie Grayt, mert zsebkés volt nála, majd a rendőrfurgonban kómába esett. Minneapolis mellett egy rendőr megállította egy fekete fiatalembert, Philando Castile autóját, majd – érthetetlen módon – hétszer a férfit lőtte, miután az átnyújtotta a gépjármű-biztosítást igazoló papírját. New Yorkban egy Eric Garner nevű fekete férfit azzal a gyanúval állított meg rendőrök egy csoportja, hogy illegálisan árul cigarettát, ezt követően dulakodni kezdtek vele, végül pedig megfojtották. A dél-karolinai North Charlestonban egy Walter Scott nevű fekete férfit azért állítottak meg, mert nem világított az autója hátsó lámpája. A férfi megállt, elrohant az autótól, mire a fehér rendőrtiszt hátulról agyonlőtte. Ez az eset 2015. április 4-én történt.⁵ Sandra Bland külön részt szentelt neki a YouTube-csatornáján.

Jó reggelt, gyönyörű Királyok és Királynők! [...] Nem vagyok rasszista. Az Illinois állambeli Villa Parkban nőttem fel. Az egyébként csupa „fehér” cheerleader csapatban én voltam az egyetlen fekete lány. [...] Mi, feketék addig nem lehetünk sikeresek ebben a világban, amíg meg nem tanuljuk, hogyan lehet együttműködni a fehérekkel. Szeretném, ha a fehérek tényleg megértenék, hogy mi minden tőlünk telhetőt megteszünk [...], és nem tehetünk róla, de tényleg nagyon felhúzz minket, ha olyan eseteket látunk, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy a fekete élet nem számított. Azoknak, akik meg azzal jönnek, hogy miért rohant el az autójától, azt tudom mondani, hogy basszus, a legutóbbi hírek szerint, ha csak megadóan álldogalsz, akkor is megölhetnek.⁶

Három hónappal később Sandra is halott volt.

Ezzel a könyvvel az a célom, hogy megértsem és megértessem, hogy valójában mi is történt aznap ott, a texasi országút mentén.

Miért írok könyvet egy balul sikerült rendőri igazoltatásról? Azért, mert ennek az eseményláncolatnak a nyomában egy rendkívül nyugtalanító vita bontakozott ki az amerikai közéletben. Az egyik oldal messzebbről tekintett az esetre, és a rasszizmusra helyezte ki a témát. A másik oldal nagyítóval vizsgált minden apró részletet. Milyen volt a rendőr *külseje*? Pontosan mit is csinált? Az előbbi oldal látta az erdőt, de nem látta a fát. Az utóbbi meg nem látta a fától az erdőt.

Bizonyos szempontból mindkét oldalnak igaza volt. Az előítéletek és a szakmai inkompetencia nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az Egyesült Államok társadalma ennyire diszfunkcionálisnak mondható. De mihez kezdjünk az efféle diagnózisokkal – azon kívül, hogy megesküszünk mindenre, ami szent, hogy legközelebb jobban igyekszünk? Vannak rossz zsaruk. Vannak előítéletes zsaruk. A konzervatívok az előbbi, a liberálisok az utóbbi megfogalmazást preferálják. Ám végül a két oldal – mint a sav és a lúg – kioltja egymást. Az Egyesült Államokban a rendőrök mind a mai napig gyilkolnak civileket, ám ezek a halálesetek már nem kerülnek be a hírekbe. Gyanítom, beletelt egy kis időbe, amíg beugrott, ki is volt Sandra Bland. Az illő „gyászidő” letelte után lezártuk a vitákat, és továbbléptünk.

Én viszont nem akarok továbblépni.

3

A 16. század folyamán közel hetven háború zajlott Európa népei és államai között. Hadat viseltek egymás ellen a dánok és a svédek, a lengyelek és a német lovagrend tagjai, az oszmánok és a velenceiek, a spanyolok és a franciák – és még sorolhatnám. Visszatérő elem volt az örök háborúskodásban, hogy a konfliktusok túlnyomó többsége a szomszédos országok között robbant ki. Azokra támadtak rá, akik ott éltek mellettük a határ túloldalán, akik mindig is a szomszédaiak voltak. Vagy azokra, akik ott éltek, de a határaikon belül a testvéreikként, mint az 1509-es török–portugál háborúban. Az emberiség történelmében az ellenségeskedések – vagy egyéb összecsapások – szinte soha nem idegenek között zajlottak. Az ellenfeleink sok esetben ugyanabban az istenben hisznek, ugyanabban a rendszerben és stílusban építkeznek és ugyanolyan fegyverekkel, ugyanazon szabályok szerint vívják a harcaikat, mint mi magunk.

A 16. század legvéresebb konfliktusa viszont minden tekintetben eltért a fenti sémától. Amikor Hernán Cortés spanyol konkvisztádor találkozott II. Moctezuma azték uralkodóval, egyik fél sem tudott semmit a másikról.⁷

Cortés 1519 februárjában ért partot a mai Mexikónál, és lassan, de biztosan megindult a szárazföld belseje felé, az azték főváros, Tenocstitlan (spanyolul: *Tenochtitlán*) irányába. Amikor a hódító és serege végül megérkezett a városba, tátva maradt a szájuk. Tenocstitlan rendkívüli látványt nyújtott: sokkal nagyobb és impozánsabb volt, mint bármelyik spanyol nagyváros. A főváros egy szigeten állt, amelyet csatornák szeltek keresztül-kasul és hidak kötötték össze a szárazfölddel. Volt ott minden: széles utak, díszes vízvezetékek, nyüzsgő piacok, hófehér templomok,

közparkok, sőt még egy állatkert is. Makulátlan tisztasága pedig végképp csoda volt a középkori Európa mocskos nagyvárosaiban nevelkedett utazó számára.

„Amikor láttuk ezeket a csodás, vízre épült falvakat és nagyvárosokat, meg a többi nagyszerű várost a szárazföldön, a lélegzetünk is elállt. Azt mondogattuk, hogy ez igazi varázslat – írta Cortés egyik tisztje, bizonyos Bernal Díaz del Castillo. – Némely katonánk egyenesen azt kérdezte, hogy mindaz, amit láttunk, nem álom-e. [...] Nem is tudom, hogyan lehetne ezt szavakba önteni – olyasmiket láttunk, amiket azelőtt sosem, amikről nem is hallottunk, sőt amikről még csak nem is álmodtunk.”⁸

A spanyolokat azték törzsfőnökök egy csoportja fogadta a város kapujánál, akik Moctezuma elé vezették az érkezőket. Az uralkodó elképesztően nagy formátumú ember volt: arannyal és ezüsttel hímzett gyaloghintón hordozták, nyakában virágokból és drágakövekből készült füzérek lógtak. Egyik udvaronca a menet előtt haladt, hogy tisztára seperje az utat. A találkozás pillanatában Cortés leszállt a lováról, Moctezuma leszállt a gyaloghintóról. Cortés, ahogy az a spanyoloknál szokás, kitárta a karját, és közelebb lépett, hogy megölelje az azték uralkodót – ám ebben megakadályozta Moctezuma egyik kísérője. Senki sem ölelhette meg Moctezumát. Így a két férfi meghajlással üdvözölte egymást.

– Te lennél az? Te vagy Moctezuma? – kérdezte Cortés.

– Igen. Én vagyok – felelte Moctezuma.⁹

Addig soha egyetlen európai sem tette be a lábát Mexikóba. Soha egyetlen azték sem találkozott európai emberrel. Cortés semmit sem tudott az aztékokról, csak azt, hogy lenyűgözően gazdagok és rendkívüli a városuk. Moctezuma semmit sem tudott Cortésről, csak azt, hogy vakmerő, ha be merte tenni a lábát a városba, furcsa fegyverei

vannak, és olyan hatalmas, rejtélyes állatai – a lovak –, amelyek mindaddig ismeretlenek voltak az aztékok előtt.

Csoda, hogy kettejük találkozása évszázadok óta izgatja a történészek fantáziáját? Abban a pillanatban, hogy ezek a merész felfedezők – ötszáz évvel ezelőtt – átszelték az óceánokat, hogy feltérképezzék a még ismeretlen tájakat, kialakult az emberi találkozásoknak egy egészen új formája. Cortés és Moctezuma, bár mit sem tudtak egymásról, mégis beszélgetni akartak. Amikor Cortés feltette a kérdést Moctezumának: „Te lennél az?”, a szavait nem közvetlenül hozzá intézte, hiszen csak spanyolul beszélt. Két tolmácsot kellett magával vinnie. Az egyik egy Malinche nevű indián nő volt, akit a spanyolok pár hónappal korábban ejtettek foglyul. A nő beszélt az aztékok nyelvét, a navatl nyelvet és a maja nyelvet, vagyis azoknak a területeknek a nyelvét, amelyeket Cortés még expedíciója kezdetén fedezett fel. Cortés mellett volt még egy spanyol pap is, bizonyos Gerónimo del Aguilar, aki miután hajótörést szenvedett a Yucatán-félszigeten, elsajátította a maja nyelvet. Cortés tehát spanyolul szólt Aguilárhoz; azt Aguilar lefordította maja nyelvre Malinchének; ezután Malinche a maja szöveget lefordította navatl nyelvre, amit már Moctezuma is megértett. Amikor Moctezuma azt felelte: „Igen. Én vagyok”, ugyanez a folyamat játszódott le, csak visszafelé. Esély sem volt arra a könnyed és közvetlen eszmecserére, amelyet addig ismertek és alkalmaztak, így a beszélgetés hirtelen reménytelenül bonyolulttá vált.¹⁰

Cortést Moctezuma egyik palotájába vitték, amelyet Aguilar később így írt le: „megszámlálhatatlanul sok terme, fogadószobája, pompás csarnoka volt, mindenütt hatalmas matracok, tollal és farosttal töltött párnák hevertek, a padlót jóféle dunyhák és csodás, hófehér szőrme-szőnyegek borították”.¹¹ Vacsora után Moctezuma vissza-

tért Cortéshez és az embereihez, és beszédet tartott. Ekkor kezdtek bonyolódni a dolgok. A spanyol tolmács szavainak tanúsága szerint az azték király döbbenetes kijelentést tett: azt állította, hogy szerinte Cortés egy isten, és eljöveteleivel beteljesült az ősi prófécia, miszerint egy száműzött istenség egy nap visszatér, és kelet felől fog érkezni. Éppen ezért behódol neki és a spanyoloknak. El lehet képzelni, hogyan reagált erre Cortés, aki elhitte, hogy ez a káprázatos város immár az övé.*

De vajon Moctezuma tényleg így értette? A navatl nyelvben létezett egy úgynevezett udvarias forma. Ráadásul az olyan nemesek, mint Moctezuma, virágnyelven beszéltek – a kulturális hagyomány része volt, hogy a hatalmaságok álszerényen, a hamis alázatosság gondosan megválogatott szavaival jellemezték önnön nagyságukat. Mint azt Matthew Restall történésztől tudjuk, a navatl nyelvben a *nemest* jelentő szó egyúttal *gyermeket* is jelent. Így, amikor egy uralkodó, ahogy Moctezuma is, kicsinek és gyengének írta le magát, azzal valójában arra próbálta felhívni a figyelmet, hogy milyen nagyra becsült és nagy hatalmú ember.

* Már sokaknak, többek között Camilla Townsend történésznek is sikerült hitelt érdemlően cáfolnia a feltételezést, miszerint Moctezuma istenként tekintett volna Cortésre. Townsend szerint félreértés történt, amely abból eredt, hogy navatl nyelven a *teotl* szóval utaltak Cortésre és embereire, amit a spanyol pap *istennek* fordított. Townsend azt állítja, az aztékok csak azért használták ezt a szót, mert „valahogyan meg kellett nevezniük a spanyolokat, de fogalmuk sem volt, hogyan. [...] A navatl univerzumban egészen addig a pillanatig egy adott személyt mindig annak alapján neveztek meg, hogy melyik faluból vagy városállamból származott, illetve, hogy milyen társadalmi szerepet töltött be (adószedő, herceg vagy szolga volt). Ezek az idegenek azonban egyik csoportba sem tartoztak.”